
Počátky vědecké klasifikace demencí a Alois Alzheimer

Doněk E., Doňková J., Doněk A.

Jedním z nejzávažnějších problémů současné gerontopsychiatrie jsou demence. Název této skupiny onemocnění patří mezi nejstarší psychiatrické termíny a jejich kazuistiky nalezneme ve starověkých lékařských spisech. Aretheus z Cappadocie ve 2. století n.l. poprvé použil pro poruchy gnostických a intelektuálních funkcí název chronická senilní demence. Považoval ji stejně jako ostatní duševní onemocnění ve stáří za neléčitelnou s tendencí neustále se zhoršovat [16, 17, 18].

Tento názor přetrvával po celou řadu následujících století. Vedl nejen k terapeutické skepsi, ale i k malému zájmu o tato onemocnění a následně i k diagnostickým a klasifikačním zmatkům. Došlo totiž k setření rozdílů mezi formulacemi jednotlivých názvů duševních onemocnění a termín demence byl dlouhou dobu používán jako obecné označení jakékoliv duševní choroby [16]. Pod vlajkou demence pluly mimo jiné i mentální retardace a progresivní paralýza.

Tento stav trval až do 19. století, kdy pokroky v histologii, patologické anatomii a fyziologii podnítily další rozvoj lékařských věd. Postupně se v psychiatrii začaly hledat souvislosti mezi jednotlivými chorobami a patologicko anatomickými změnami v mozkové tkáni. Na základě klinických pozorování a studia pitevních materiálů vyčlenil z nesourodé skupiny duševních onemocnění ve vyšším věku roku 1822 francouzský psychiatr A. L. Bayle progresivní paralýzu. Správnost jeho názorů byla potvrzena roku 1911 H. Noguchim, který objevil spirochety v mozkové tkáni nemocných. Onemocnění samo bylo po určitou dobu označováno jako paralytická demence nebo Baylova choroba [6, 12, 15].

Významným mezníkem ve vývoji klasifikace duševních onemocnění ve vyšším věku se stal rok 1838, kdy se francouzský psychiatr J. E. D. Esquirol vrátil k názvu senilní demence a odlišil ji od mentálních retardací [8, 15].

Koncem 19. století vyvstala v psychiatrii nutnost přesnější definice duševních onemocnění a jejich seřazení do určitého klasifikačního schématu s ohledem na nové poznatky. Psychiatri zabývající se patologicko anatomickými změnami mozkové tkáně upozorňovali, že se pod názvem senilní demence sdružuje několik různých onemocnění. Podrobně popsali závěry svých výzkumů a navrhli zařadit tyto choroby jako samostatné nozologické jednotky. Do tohoto období spadají práce A. Picka z roku 1892 o idiopatické cirkumskript-

ní presenilní mozkové atrofii a O. Binswagera, který roku 1895 popsal chronickou difúzní subkortikální encefalitidu. Pro úplnost dodejme, že obě choroby byly později nazvány podle svých objevitelů [2, 5, 6, 11, 16].

Třetí významné osobnosti z tohoto období se věnujeme podrobněji. Profesor vratslavské univerzity Alois Alzheimer byl nejen vynikajícím psychiatrem, ale, což už se méně ví, i patologickým anatomem a histologem. Modifikoval řadu metod barvení preparátů a svoje výzkumy v oblasti psychiatrie vždy doprovázel podrobnými patologicko anatomickými a histologickými nálezy změn mozkové tkáně. Snad právě to bylo důvodem, proč si ho vybral za splupracovníka E. Kraepellina a pověřil ho mimo jiné i vedením anatomické laboratoře mnichovské psychiatrické kliniky [9, 10, 14].

Svoji odbornou publikační činnost zahájil A. Alzheimer roku 1887 prací věnovanou histologii ušních mazových žláz. V následujících letech se však už zabýval vztahem patologicko anatomických a histologických změn mozku k duševním chorobám. Pozornost vzbudil jeho referát na výroční schůzi německých psychiatrů v Drážďanech roku 1894, věnovaný atrofickým procesům v mozku při ateroskleróze. A. Alzheimer již tehdy navrhoval vyčlenit ze skupiny senilních demencí jako samostatnou nozologickou jednotku duševní poruchy při ateroskleróze mozku. Návrh ještě několikrát zopakoval – poprvé hned následujícího roku, kdy svůj referát publikoval [1, 2]. Odpovědí však byl rezervovaný postoj až nezájem předních německých psychiatrů. Váhavé stanovisko zaujal i autor nového klasifikačního systému E. Kraepellin, který s tímto návrhem souhlasil až roku 1916 při 8. vydání své učebnice psychiatrie [7, 8, 16]. Z českých psychiatrů nejrychleji zareagoval K. Kuffner, který v učebnici psychiatrie z roku 1900 uvádí duševní poruchy při ateroskleróze jako samostatnou nozologickou jednotku [13].

Bylo by chybou domnívat se, že se A. Alzheimer věnoval pouze vztahu aterosklerózy mozku k duševním poruchám. S precizností sobě vlastní prováděl podrobná klinická i patologicko anatomická vyšetření nemocných s mentálními retardacemi, schizofrenií a epilepsií. Svoji habilitační práci na mnichovské psychiatrické klinice v roce 1904 věnoval histologické studii zaměřené na diferenciální diagnózu progresivní paralýzy [14]. Největšího úspěchu však dosáhl při výzkumu senilních procesů v mozkové tkáni. Od roku 1901 sledoval

51letou nemocnou s předčasnými projevy postupně progredující demence. Po její smrti v roce 1906 provedl patologicko anatomické vyšetření mozku a kazuistiku publikoval. Byl první, kdo popsal dosud neznámou formu presenilní demence, která na návrh E. Kraepellina nesla od roku 1910 název Alzheimerova demence [3, 4, 10, 14].

Objevy v psychiatrii z přelomu devatenáctého a dvacátého století znamenají druhý významný mezník v historii klasifikace demencí. Je ukončen roku 1916 dílem německého psychiatra E. Kraepellina, které vytvořilo základ moderní psychiatrické terminologie. Jeho podkladem se staly i patologicko anatomické a histologické studie profesorů A. Picka, O. Binswagera a především A. Alzheimerera [8, 15, 16].

Zbývá jen doplnit několik údajů o Aloisu Alzheimerovi. Narodil se 14. června 1864 v bavorském Markbreitu a v loňském roce by se dožil 140 let. Studoval na lékařských fakultách v Berlíně, Tübingenu a Würzburgu. Jeho odborný vývoj výrazně ovlivnila spolupráce s významnými vědci E. Siolim, F. Nisslem a E. Kraepellinem. Poslední tři roky svého života vedl jako řádný profesor vatislavskou psychiatrickou kliniku. Zemřel zde 19. prosince roku 1915. Současníci hodnotili Aloise Alzheimerera jako: „...metodika prvního řádu...přísného vědce a pečlivého lékaře...“. V Markbreitu můžeme navštívit v Alzheimerově rodném domě muzeum. Také psychiatrická klinika ve Würzburgu se přihlásila k odkazu profesora Aloise Alzheimerera slavnostním odhalením jeho bysty [4, 10, 14].

LITERATURA

1. **Alzheimer, A.:** Die arteriosclerotische Atrophie des Gehirns. All. Z. Psychiat., 51, 1895, s. 809–811.
2. **Alzheimer, A.:** Die Seelenstörungen auf arteriosclerotischer Grundlage. Zeitschrift für Psychiatrie, LIX, 1902, s. 695–711.
3. **Alzheimer, A.:** Über eine eigenartige Erkrankung der Hirnrinde. Allg. Z. Psychiatr. Psych. Ger. Med., 64, 1907, s. 146–148.
4. **Beach, T. G.:** The History of Alzheimer's Disease: Three Debates. Journal of the History of Medicine and allied Sciences, 42, pp. 327–349.
5. **Binswanger, O.:** Die Begrenzung der allgemeinen Paralyse. All. Z. Psychiat., 51, 1895, s. 804–805.
6. **Blejcher, V. M.:** Eponimičeskij slovar psichiatričeskich terminov. Kijev, Vyšča škola, 1980, 240 s.
7. **Bumke, O. a kol.:** Handbuch der Geisteskrankheiten. Band VIII, Spezieller Teil IV. Berlin, Springer, 1930, 752 s.
8. **Černoušek, M.:** Studie k dějinám psychiatrického myšlení II. Zprávy VÚPs č. 85, Praha 1988, 103.
9. **Haškovec, L.:** Alois Alzheimer. Revue v neurol., XIII, 1916.
10. **Hanzlíček, L.:** Psychiatrická encyklopedie, část jemná, díl I. Zprávy VÚPs č. 28, Praha, 1977, 301 s.
11. **Kalvach, P., Kalvach, Z.:** Arnold Pick: Zapomenout v epoše alzheimerovské? Forum medicine, 1, 1999, s. 100–103.
12. **Kraepelin, E.:** Psychiatrie. Band II., Klinische Psychiatrie. Leipzig, Verlag Barth, 1904, 892 s.
13. **Kuffner, K.:** Psychiatrie, díl II., speciální část. Bursík a Kohout, Praha, 1900, 367 s.
14. **Maurer, K., Ihl, R., Frölich, L.:** Alzheimer. Grundlage, Diagnostik, Therapie. Berlin, Springer-Verlag, 1993, 174 s.
15. **Niklíček, L., Štein, K.:** Dějiny medicíny v datech a faktech. Praha, Avicenum, 1985, 376 s.
16. **Oesterreich, K., Wagner, O.:** Psychopatologie des Alter und der Voralterung – Historische Entwicklung der Begriffsbildung. Z. Gerontol., 15, 1982, s. 314–320.
17. **Vencovský, E.:** Vývoj psychiatrie a psychiatrické zdravotní péče. (Od Hippokrata k Pinelovi). Praha, SPN, 1963, 118 s.
18. **Vencovský, E.:** Čtení o psychiatrii. Praha, Avicenum, 1983, 248 s.

Dodáno redakci: 16. 12. 2003

Po skončení recenzního řízení: 15. 10. 2004

*Prim. MUDr. Emanuel Doněk
Havlíčková ul. 3884
767 01 Kroměříž*